

OTVORENOST CRKVE ZA POSLANJE ŽENE

Rebeka ANIĆ, Split

Sažetak

Otvorenost Crkve za poslanje žena autorica analizira na temelju Zakonika crkvenog prava iz 1917. i 1983. godine, enciklika, apostolskih pisama i govora papa 20. stoljeća, dokumenata Drugog vatikanskog sabora, izjava nekih biskupa i biskupijskih sinoda, te pisanja o poslanju žena u katoličkom tisku u Hrvatskoj. Na temelju analize poimanja žena i njihova poslanja prema CIC/1917., CIC/1983. te izjava papa, autorica dolazi do zaključka o sporom, postupnom i društveno iznuđenom otvaranju Crkve za poslanje žena. Ukazuje na činjenicu da se u učiteljskim tekstovima prije Drugog vatikanskog sabora poslanje žena temeljilo na *naravi žene* izvedene iz biološkog određenja žene za majčinstvo te da se poslanje žena temeljeno na *ženi-osobi* pojavljuje kod Ivana XXIII. i u dokumentima Drugog vatikanskog sabora. U pokoncilskom razdoblju u argumentaciji o poslanju žena ponovno prevladava *narav* premda u modificiranom obliku: ne ističu se toliko područja djelovanja prikladna ženskoj naravi, već se naglašava da žene sve djelatnosti imaju vršiti na način koji je svojstven ženskoj naravi. Za razliku od nekih partikularnih crkava, u članku se kao primjer navodi Njemačka u kojoj se crkveno vodstvo suočava sa činjeničnim položajem žena u Crkvi te traži nove načine govora o ženama i njihovu poslanju, u Crkvi u Hrvatskoj se poslanje žena još uvijek temelji na ženskoj *naravi*, prema načelima teorije *komplementarnosti*.

U zaključku članka autorica ističe da bi se suvremeni stav Crkve prema poslanju žena, temeljen na Zakoniku kanonskog prava iz 1983. godine i učenju papa, mogao definirati na način: žene mogu obnašati sve službe osim onih koje su pridržane klericima (Zakonik), ali to trebaju obavljati na *ženski način* (crkveno učiteljstvo). Autorica iznosi i tezu da se crkveno učiteljstvo teško odriče definiranja poslanja žene na temelju *naravi* zbog sigurnosti koju taj model pruža obiteljsko-društvenim strukturama te smatra potrebnim podržati analizi posljedice koje za poslanje žena ima, u Crkvi u Hrvatskoj zastupana, teorija komplementarnosti.

Ključne riječi: žena, ženska narav, kanonsko pravo, pape, Drugi vatikanski sabor.

Uvod

Razmišljajući o temi »Otvorenost Crkve za poslanje žene« u sklopu okvirne teme teološko-pastoralnog tjedna »Službe u Crkvi – Crkvenost služba« namegnula su mi se neka pitanja: Zašto se postavlja pitanje o otvorenosti Crkve za poslanje »žene« a ne o ženama u crkvenim službama? Znači li to da se ne može

govoriti o ženama u crkvenim službama? Ili to sugerira strah da se govor o ženama u crkvenim službama svede na govor o ređenju žena, što se, iz bilo kojeg razloga, želi izbjeći? Ili je nešto upitno u poimanju crkvenih služba, dotično u odnosu *službe* i *služenja*, kad su žene kojima se tradicionalno pripisuje uloga služanja i koje u Crkvi *služe* isključene iz govora o *službama*? Ili žene mogu služiti i bez obnašanja služba u Crkvi? Ili, ovaj naslov upućuje da je odnos prema ženama u Crkvi složeniji nego li to može obuhvatiti govor o ženama u crkvenim službama? Što se zapravo u ovom naslovu podrazumijeva pod pojmom *Crkva*: opća ili mjesna Crkva? Crkvena teorija ili crkvena praksa? Ukoliko se postavlja pitanje o otvorenosti *Crkve* za poslanje žene, nameće se i pitanje zar i same žene nisu Crkva već je Crkva *netko drugi*, netko tko ženama stvara ili tek treba stvoriti mogućnosti djelovanja? Budući da ovako postavljen naslov sugerira nasuprotnost Crkve i žena, pitanje je, da li se pod pojmom *Crkva* misli na hijerarhiju u kojoj, prema tradiciji, nema žena? Treba li naslov u tom slučaju shvatiti kao otvorenost *hijerarhije* za poslanje žena? Ili znači jednostavno to da je naše poimanje Crkve još uvijek hijerarhijsko? Zašto se ne postavlja pitanje i muškog poslanja? Zar veće mogućnosti pristupa u crkvene službe muškarce automatski oslobađa od pitanja vlastitog poslanja?

Nemam namjeru izravno odgovarati na postavljena pitanja, već ću nastojati obraditi zadanu temu. Otvorenost Crkve za poslanje žena pokušat ću prikazati analizom poimanja žena i njihovog poslanja u dva Zakonika crkvenog prava, enciklika, apostolskih pisama i govora papa 20. stoljeća, dokumenata Drugog vatikanskog sabora, izjava nekih biskupa i biskupskih sinoda, dotično pisanjem o poslanju žena u katoličkom tisku. Premda se ovakav pristup može činiti previše teoretskim i povijesnim, smatram ga korisnim jer može pokazati razvoj ili nerazvoj crkvenog odnosa prema poslanju žena te ujedno može pomoći i da suvremene crkvene teorije o ženama i njihovu poslanju shvatimo uistinu kao *teorije*, dotično kao relativne i promjenjive.

1. Crkveno zakonodavstvo

U cijelom Codex iuris canonici iz 1917. godine (dalje CIC/1917.) vladala je diskriminacija laika, a posebno žena. Žena je prema tom zakoniku u *funktionalnom* pogledu prikazana drugorazrednom; u *moralnom* pogledu zavodnicom; u *intelektualnom* pogledu inferiornom; u *emocionalnom* pogledu nestalnom. Teorija spolova na kojoj se temeljio Zakonik bila je teorija *subordinacije*: budući da je Stvoritelj ženu stvorio u svemu ovisnom i podložnom mužu, CIC/1917. izjednačio je ženu s maloljetnicima i duševno prikraćenim osobama. Posljedice takvog shvaćanja odrazile su se i na djelovanje/poslanje koje je ženama prema Zakoniku bilo dopušteno. Tako je, primjerice, ženama bilo zabranjeno približavanje oltaru (kan. 813, par. 2); u crkvi za vrijeme obreda trebale su biti odijeljene

od muškaraca, pokrivene glave, čedno obučene osobito kada pristupaju sv. pričesti (kan. 1262, par. 1 i 2); redovnice se nije smjelo vidjeti dok pjevaju u crkvi (kan. 1264, par. 2); ženama je, kao i svim laicima, bilo zabranjeno propovijedati (1342, par. 2); kad je prijeka potreba zahtijevala krštenje, a nije bilo svećenika, muškarac je imao prednost pred ženom (kan. 742, par. 2), osim ako sram ili bolje poznavanje obreda nije preporučavalo da to ipak učini žena; svete redove mogli su primati samo kršteni muškarci koji su već iza prve tonzure bili pribrojeni među klerike; žene su mogle samo primati blagoslovine, tj. ni jednu vrstu blagoslovina nisu mogle dijeliti jer su sve bile pridržane klericima; ženama je bilo zabranjeno biti članovima bratovština sa svim pravima i dužnostima, mogle su samo participirati na duhovnim dobrima bratovština (kan. 709, par. 2); samo su odabrani muškarci, stručnjaci u pravu, mogli biti članovi biskupskog vijeća za upravljanje dobrima crkvenih ustanova, bilo da se radi o nekoj crkvi ili nabožnoj zakladi, čime su žene bile isključene iz svih upravnih vijeća Crkve (kan. 1520, par. 1).¹ Sve su ove pravne odredbe bile na snazi do 27. studenog 1983. godine.

Codex iuris canonici iz 1983. godine (dalje CIC/1983.) predstavlja odlučnu prekretnicu u svom poimanju prava i dužnosti laika a posljedično i žena. Žena je u ovom Zakoniku, osim nekoliko izuzetaka², ravnopravna muškarcu. Ta činjenica je posljedica tzv. temeljnih prava svih vjernika koji su utvrđeni kan. 208-223³, kao i iz određenja o dužnostima i pravima laika, u kan. 224 i 231 CIC/1983.

U samoj formulaciji temeljnih prava i dužnosti svih vjernika ne razlikuje se između žena i muškaraca. Svaki vjernik/ca ima pravo djelovati na spasiteljskom poslanju Crkve i vršiti apostolat, doduše »prema svojem položaju i službi« (kan. 208). Prema tumačima crkvenog prava, ovom se formulacijom misli na razlike koje postoje između klerika, redovnika i laika (kan. 207), ni u kom slučaju *razlike u poslanju između žena i muškaraca*⁴. Posljedično tome, svugdje gdje u CIC/1983. piše da laik može preuzeti neku crkvenu funkciju, odnosi se to samo po sebi i na žene.

¹ Iscrpni prikaz položaja žena prema Zakonicima crkvenog prava iz 1917. i 1983. godine vidi u: Josip DELIĆ, Žena u zakoniku kanonskog prava, u: *Bogoslovska smotra LX* (1990) 3-4, str. 328-343.

² Uz kan. 230, par. 1 kojim se određuje da samo laici-muškarci mogu biti za stalno uzeti u službu čitača i akolita, postoje još neki diskriminirajući kanoni s obzirom na žene. Tako, primjerice, kan. 609, par. 2; kan. 616, par. 4; kan. 667, par. 1 i 2 kojima se različito određuje osnivanje, ukidanje te održavanje klauzure za monahe i monahinje.

³ »Među svim vjernicima, dakako po njihovu preporođenju u Kristu, s obzirom na dostojanstvo i djelovanje vrijedi istinska jednakost kojom svi, svatko prema svojem položaju i službi, sudjeluju u izgradnji Kristova Tijela« (kan. 208).

⁴ Usp. Sabine DEMEL, Der Wandel in der kirchlichen Rechtsstellung der Frau vom CIC/1917 bis zum CIC/1983, u: Gerhard Ludwig MÜLLER (Hg.), *Frauen in der Kirche, Eigensein und Mitverantwortung*, Würzburg, Echter, 1999., str. 224.

Pri nabranjanju služba i zadaća koje mogu obnašati i vršiti laici a time i žene prema CIC/1983. godine, upotrebljavat ću imenicu *žene* a ne *laici* kako bi jasnije došlo do izražaja koje im se sve mogućnosti prema crkvenom zakonodavstvu pružaju. Tako primjerice:

- Žene svoj poziv u Crkvi mogu ostvarivati same pojedinačno ili udružene u društva kojima je cilj promicanje savršenijeg života, javnog bogoštovlja, kršćanskog nauka i drugih oblika apostolata (kan. 298);
- U osobnim prelaturama žene se mogu posvetiti posebnim apostolskim djelima prema sporazumu sklopljenom s prelaturom (kan. 296);
- U bogoslužju žene mogu privremeno vršiti službu čitača, obavljati službu tumača, pjevača i drugo (kan. 230, par. 2);
- Žena može pri slavljenju svete mise pomagati slijepom ili od druge bolesti bolesnom svećeniku (kan. 930, par. 2);
- Žene mogu katehizirati (kan. 776), evangelizacijskom i katehetskom pokom pripremati za sakramente (kan. 843, par. 2), mogu djelovati preko sredstava društvenog priopćivanja (kan. 822, par. 2 i 3); žene mogu ocjenjivati knjige za koje se traži sud Crkve o njihovu odnosu prema vjeri i ćudoređu (kan. 830); predavati na katoličkim sveučilištima (kan. 810);
- Žene su pozvane na sudjelovanje u svim područjima župskog apostolata (kan. 519; 528, par. 1);
- Žene mogu biti bilježnice u biskupskoj kuriji (kan. 482 i 483), poglavariče u javnim nekleričkim udruženjima (kan. 317, par. 3), upraviteljice i savjetnice za ekonomska pitanja u bilo kojoj pravnoj i javnoj pravnoj crkvenoj osobi (kan. 1279), mogu sudjelovati u savjetodavnim tijelima biskupije, kao što su biskupska sinoda (kan. 460, 463), pastoralno vijeće (kan. 512), ekonomsko vijeće ili biti ekonoma biskupije (kan. 492, 494);
- Žene mogu biti pozvane i na pokrajinske sabore kao savjetnice i gošće (kan. 443);
- Žene mogu biti pitane za mišljenje prigodom imenovanja biskupa (kan. 377, par. 3) ili župnika (kan. 524); mogu biti sutkinje u zbornim sudovima (kan. 1421) te sutkinje predsjednice (kan. 1424), preslušateljice (kan. 1428, par. 2), promicateljice pravde i braniteljice ženidbenog veza ili braniteljice svetoga reda (kan. 1435), zastupnice i odvjetnice (kan. 1483), može im biti dodijeljena služba saslušanja svjedoka ili stranke koja se želi pojaviti na crkvenom sudu (kan. 1528);
- Žene mogu preuzeti i neke kleričke službe. Tako, primjerice, mogu obavljati službu riječi, predvoditi u bogoslužnim molitvama, krstiti i dijeliti svetu pričest (kan. 230, par. 3); nositi popudbinu, izlagati i pohranjivati svetootajstvo (kan. 910, par. 2; 943); mjesni ordinarij može ženama dopustiti da služe neke blagoslovine (kan. 1168); biskup može ženama povjeriti župu uz obvezu da postavi nekog svećenika koji će s vlašću i ovla-

stima župnika voditi pastoralni rad (kan. 517, par. 2). U tom slučaju žena vodi cijelu administraciju župe i upravlja svim župskim poslovima osim onih za koje se traži sveti red. Takva žena može biti ovlaštena da prisustvuje ženidbama (kan. 1112, par. 1);

- Ženama više nije zabranjen pristup u prezbiterij. Sa strane Zakonika kanonskoga prava iz 1983., nema nikakve zapreke da i žene, odnosno djevojičice budu ministrantice kod svete mise i drugih bogoslužnih čina.

Iz cijelog sklopa odredaba u Zakoniku kanonskog prava 1983. godine mogu se izdvojiti samo dva kanona u kojima je upotrebljena riječ *vir* = muškarac, da se time označi da samo muškarci mogu biti stalno postavljeni u crkvene službe, odnosno da mogu primiti sveti red, pa je prema njima žena isključena iz svih služba za koje se traži ređenje. To je kan. 1024 koji određuje: »Sveto ređenje važno prima samo kršteni muškarac« te kan. 230, par. 1 prema kojemu se samo laici muškarci mogu uzeti *za stalno* u službu *čitača* i *akolita*. Službu *čitača* žene mogu obavljati a da nisu službenim činom postavljene za čitačice u bogoslužnim činima. Službu *akolita* žene međutim ne smiju vršiti ni privremeno osim uz dozvolu mjesnog Ordinarija koji ih ovlašćuje da mogu vršiti neke službe koje po pravu pripadaju akolitu.

Sažimajući prethodne analize može se zaključiti da razlike između CIC/1917. i CIC/1983. upućuju na otvorenost Crkve na promjene u poimanju poslanja žena, tj. na postupno otvaranje Crkve za poslanje žena. To otvaranje Crkve je, međutim, sporo, iznuđeno i nedovršeno. Ne samo da su se društveni život i društveno zakonodavstvo u odnosu prema ženama udaljili daleko od slike i položaja žene koja je vladala u crkvenom Zakoniku iz 1917. godine, a koji je u Crkvi bio na snazi do 1983. godine, već i crkvena praksa pa i izjave papa, pojedinih biskupskih sinoda te osobito Drugog vatikanskog sabora. Sve je to zapravo prisililo zakonodavca da zauzme drugačiji stav prema ženama.

2. Izjave papa i Drugog vatikanskog sabora

Analiza izjava papa tijekom 20-og stoljeća o poslanju žena pokazuje da se prve izjave odnose na poslanje žene u obitelji te da tek postupno dolaze izričaji o poslanju žena u društvu i Crkvi.

Tako, primjerice, Lav XIII. u enciklici *Rerum novarum* (15. 5. 1891.) izražava mišljenje da je žena *rodna za poslove u kući*⁵. Pio XI. u enciklici *Casti*

⁵ »Neki opet poslovi manje dolikuju ženama koje su rođene za domaće poslove u kući, i oni veoma čuvaju dostojanstvo ženskog spola te po naravi odgovaraju odgoju djece i blagostanju obitelji.« LAV XIII., *Rerum novarum*, u: Marijan VALKOVIĆ (uredio), *Sto godina katoličkog socijalnog nauka, Socijalni dokumenti Crkve*, Koncil 3, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1991., br. 33, str. 20.

connubii, 2 (1930. god.) kao više zadaće žene nabraja biti *supruga*, *majka* i *životna pratilica*. Te zadaće žena ima vršiti u podložnosti mužu. Prema toj enciklici, mužu pripada upravljanje, ženi ljubav u obitelji⁶. Ova je enciklika u Hrvatskoj ocijenjena kao »magna charta hrvatskih žena«⁷ uz napomenu da »iz te znamenite poslanice slavno vladajućeg Pija govori (...) sam Isus Krist.«⁸ Pio XI. je u toj enciklici ujedno osudio i pokret za emancipaciju žena jer smatra da »(...) ako žena siđe s onog kraljevskog prijestolja, na koje ju je podiglo evanđelje unutar zidova njezina doma, bit će doskora stjerana u staro ropstvo (...) i bit će puko oruđe muža«⁹.

Ove izjave o ženama pape daju u doba kada ženski pokret zahtijeva građansku ravnopravnost žena, tj. biračka prava žena, pravo pristupa sveučilištima te pravo zaposlenja. Ograničavanje ženskog polja djelovanja sa strane crkvene hijerarhije na kućanske poslove i odgoj djece, djeluje kao kontrast-program, kao pokušaj da se žene zadrži u okviru starih patrijarhalnih odnosa koji su uz to predstavljeni kao izvorno kršćanski. Razlog ovakvog crkvenog stajališta bila je briga za obitelj i »kršćanski« društveni red. Emancipacija žena shvaćena je naime kao socijalističko i liberalno sredstvo borbe protiv obitelji, središta vjerskog i nacionalnog života. Crkva stoga u ovom razdoblju promatra poslanje žena funkcionalno, u okviru brige za obitelj, vjeru i narod.

Položaj žena u društvu postupno se mijenjao. U sve više država žene su stekle pravo studiranja, zapošljavanja, a nakon prvog svjetskog rata, najprije djelomice a potom i u cijelosti, dobile su i pravo glasa. Sve te promjene su uvjetovale da Pio XII. 1939. godine priznaje da je vrijeme u kojemu se apostolsko područje žena moglo ograničiti na očuvanje i poticanje kršćanskog života u obitelji prošlo te da je takvo ograničenje u njegovo vrijeme nemoguće¹⁰. Na temelju raznih govora koje je izrekao u razdoblju od 1939. do 1957., njegovo poimanje žene i njezina poslanja moglo bi se sažeti u slijedeće: između žene i muškarca postoji razlika u *naravi* i svatko od njih ima u društvu i Crkvi preuzeti prava i obveze koje odgovaraju njegovoj *naravi*. *Naravi muškarca* odgovara rad u javnom životu, *naravi žene* u obitelji. *Naravni poziv žene* je biti *supruga* i *majka*, *čuvarica doma*. Na temelju tog *naravnog poziva* Pio XII. definira i poslanje žene: *žena prije svega djeluje u obitelji i kroz obitelj, dotično svoj apostolat vrši prije svega kroz odgoj*

⁶ Usp. PIUS XI, *Casti connubii und Divini illius magistri über Ehe und Erziehung*, Innsbruck, Tyrolia-Verlag, 1936., br. 2.

⁷ Z. ŽANKO, Pijo XI. određuje ulogu moderne žene, u: *Za vjeru i dom* (1935) 2, str. 20.

⁸ Nav. dj., str. 19.

⁹ PIUS XI, *Casti connubii und Divini illius magistri über Ehe und Erziehung*, br. 2.

¹⁰ Usp. PIO XII., *Alle Delegazioni dell'Unione Internazionale della Leghe Femminili di Azione Cattolica*, 14. 4. 1939., u: *Discorsi e Radiomessaggi di sua santità Pio XII*, I, Primo Anno di Pontificato, 2 Marzo 1939 – 1 Marzo 1940, Tipografia Poliglota Vaticana, 1960³, str. 41-48.

djece.¹¹ Ukoliko se žene angažiraju u društvu, treba to biti na *socijalnom području* jer ono odgovara *ženskoj naravi*¹². Ukoliko se posvete znanosti, politici, radu, umjetnosti ili športu, sve to treba biti podređeno primarnoj funkciji, majčinstvu, koja je ženi na temelju *naravi* određena.¹³

Pio XII. smatra da je žena prema Božjem naumu u svemu *prattiteljica* i *pomoćnica* muškarca¹⁴, *na strani muškarca* te se posvećuje »na području građanskih ustanova u prvom redu stvarima koje iziskuju takt, uljuđeniji osjećaj i majčinski instinkt, manje onima koji zahtijevaju strogost uprave.«¹⁵ Prema njegovom mišljenju, u javnom životu ne trebaju sudjelovati majke. Redovnice su za to prikladne, ali su one koje bi to mogle malobrojne pa stoga to djelovanje preporučava samo ženama »koje su zbog okolnosti osuđene na osamu«, tj. neudatima.¹⁶ I premda 1939. godine tvrdi kako suvremeni mehanizirani svijet može spasiti samo žena¹⁷, ne očekuje da to žene odjelotvore izravnim političkim djelovanjem, primjerice u parlamentu, već neizravno, odgojem djece¹⁸. Žena je, prema njegovu mišljenju, na temelju *naravi* više od muškarca prikladna za *duhovnost i ćudorede* te je osobito poslanje žene-katolikinje stoga da na svim područjima, na kojima djeluje, svjedoči temeljna religiozna i ćudoredna načela¹⁹.

¹¹ Usp. PIO XII, Nel XXV della »Jeunesse Indépendante Catholique Féminine« del Belgio, 26. 07. 1955.; L'operoso Concorso della Sezione Femminile nel Comitato per L'unità e l'Universalità della Cultura, 26. 01. 1956., u: *Discorsi e Radiomessaggi di sua santità Pio XII*, XVII, Diciassettesimo Anno di Pontificato, 2 Marzo 1955 – 1 Marzo 1956, Tipografia Poliglotta Vaticana, 1956., str. 195-197; 499-501; ISTI, La fondamentale e multiforme Missione della Donna nel Momento presente, 21. 10. 1945., u: *Discorsi e Radiomessaggi di sua santità Pio XII*, VII, Settimo Anno di Pontificato, 2 Marzo 1945 – 1 Marzo 1946, Tipografia Poliglotta Vaticana, 1964., str. 227-244; ISTI, Alle Congressiste della »Unione Internazionale delle Leghe Femminili cattoliche«, 12. 09. 1947., u: *Discorsi e Radiomessaggi di sua santità Pio XII*, IX, Nono Anno di Pontificato, 2 Marzo 1947 – 1 Marzo 1948, Tipografia Poliglotta Vaticana, str. 221-233;

¹² Usp. PIO XII., Alle Delegazioni dell'Unione Internazionale della Leghe Femminili di Azione Cattolica, nav. dj., str. 41-48.

¹³ Usp. PIO XII., Il Radiomessaggio al Convegno Nazionale del Centro Italiano Femminile in Loreto, u: *Discorsi e Radiomessaggi di sua santità Pio XII*, XVIII, Diciottesimo Anno di Pontificato, 2 Marzo 1956 – 1 Marzo 1957, Tipografia Poliglotta Vaticana, 1957., str. 571-579.

¹⁴ Usp. PIO XII., Alle Delegazioni dell'Unione Internazionale della Leghe Femminili di Azione Cattolica, nav. dj., str. 41-48.

¹⁵ PIO XII., La fondamentale e multiforme Missione della Donna nel Momento presente, nav. dj., str. 238.

¹⁶ Usp. nav. dj., str. 236-237.

¹⁷ Usp. PIO XII., Alle Delegazioni dell'Unione Internazionale della Leghe Femminili di Azione Cattolica, nav. dj., 41-48.

¹⁸ Usp. PIO XII., Alle Congressiste della »Unione Internazionale delle Leghe Femminili cattoliche«, nav. dj., str. 221-233;

¹⁹ Usp. PIO XII, Per il Congresso Internazionale della »Unione Mondiale delle Organizzazioni Femminili Cattoliche«, 29. 9. 1957., u: *Discorsi e Radiomessaggi di sua santità Pio XII*, XIX, Diciannovesimo Anno di Pontificato, 2 Marzo 1957 – 1 Marzo 1958, Tipografia Poliglotta Vaticana, str. 425-447.

Sažimajući, može se zaključiti da Pio XII. ženu i njezino poslanje definira na temelju teorije *komplementarnog polariteta* s elementima *podložnosti*: muž i žena se razlikuju i međusobno nadopunjuju, s time da je žena ovisna o muškarcu: definirana je prema njemu, nadopunjava ga i pomaže mu. *Narav* žene nije prikladna za javno djelovanje osim na socijalnom području.

Prekretnicu crkvenog stava prema ženama predstavlja enciklika Ivana XXIII. *Pacem in terris*²⁰. U toj enciklici među znakove vremena Ivana XXIII. ubraja sudjelovanje žena u javnom životu, činjenicu da su žene »svakim danom svjesnije svoga ljudskog dostojanstva« te da »zahtijevaju prava i dužnosti dostojne ljudske osobe kako unutar obiteljskog doma tako i u javnosti« (br. 41). Ako su Pape do Ivana XXIII. u svom učenju zastupali teoriju *subordinacije* žena, dotično ženu tumačili ovisnu o muškarcu, isključenu iz javnoga života, te osuđivali pokret žena, Ivan XXIII. prihvaća emancipaciju žena i djelovanje žena u društvenom životu. Značajna novost jest i to da Ivan XXIII. ne govori o *naravi* žene već o pravima i dužnostima koje odgovaraju ženi kao *osobi*. Njegov stav ili njegov duh moguće je iščitati i u dokumentima Drugog vatikanskog sabora.

Drugi vatikanski sabor²¹ u konstitucijama *Lumen gentium* i *Gaudium et spes* odlučno odbacuje i nijeće mogućnost bilo kakve diskriminacije na temelju spola. Kao primjer saborskog učenja, navodim neke tekstove:

Lumen gentium 32

»Nema dakle nikakve nejednakosti u Kristu i u Crkvi s obzirom na podrijetlo i narodnost, na društveni položaj ili spol, jer tu 'nema više ni Židova ni Grka, ni roba ni slobodnjaka, nema ni muškog ni ženskog, jer ste vi svi *jedan* u Kristu Isusu' (Gal 3,28; usp. Kol 3,11).«

Gaudium et spes 29

»(...) svaka diskriminacija u temeljnim pravima osobe na društvenom ili kulturnom polju, ili zbog spola, rase, boje kože, društvenog položaja, jezika ili religije mora se prevladati i ukloniti jer se protivi Božjoj nakani. Treba uistinu požaliti što još uvijek ta temeljna prava osobe nisu posvuda osigurana, kao što je na primjer slučaj kad se ženi nijeće da slobodno izabere muža, da prihvati određeni životni stalež ili da ima pristup jednakom odgoju i kulturi koja se priznaje mužu.«

²⁰ IVAN XXIII., *Pacem in terris*, u: Marijan VALKOVIĆ (uredio), *Sto godina katoličkog socijalnog nauka*, nav. dj., str. 171-172.

²¹ Saborske dokumente navodim prema: DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dokumenti, Latinski i hrvatski*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1980.

Gaudium et spes 9 među teženje čovječanstva ubraja i zahtjev žena za pravnom i činjeničnom ravnopravnošću s muškarcima »tamo gdje je još nisu postigle«.

Zahtjev da se ženama dade udio u crkvenom apostolatu, Sabor obrazlaže na način:

»Budući da u naše dane žene sve više i više aktivno sudjeluju u cjelokupnom društvenom životu, veoma je važno da se proširi njihovo sudjelovanje i na raznovrsnim područjima apostolata Crkve.«²²

Sabor dakle priznaje da su žene nova područja i slobodu djelovanja najprije izborile u društvu i budući da se to dogodilo, ni Crkva više ne može čekati. Društveni tijekovi se dakle uzimaju kao opravdanje uključivanja žena u apostolat Crkve.

U deklaraciji *Gravissimum educationis*, o kršćanskom odgoju, Sabor preporuča da se »u cjelokupnom odgoju vodi briga o razlici spolova i o vlastitom cilju pojedinog spola u obitelji i društvu, kako to određuje božanska providnost« (br. 8). Ovaj tekst Dokumenta je zanimljiv jer pokazuje da saborski oci prihvaćaju razliku spolova ali se ne upuštaju u određivanje u čemu bi se ta razlika sastojala, još manje je nastoje definirati točno određenim ulogama. Da Sabor nadilazi tradicionalnu podjelu uloga među spolovima svjedoče i tekstovi *Gaudium et spes* u kojima se govori o obitelji. Naime, Sabor ne povezuje više odgoj isključivo uz majku već spominje i oca. I premda se navodi da treba osigurati majčinsku brigu osobito maloj djeci, dodaje da treba paziti »da se pri tom ne zaboravi opravdano socijalno promaknuće žene« (GS 52). Nasuprot starijoj teoriji polariteta prema kojoj je uloga žene opisana kao uloga kućanice i majke, Sabor naglašava zajedničku odgovornost majke i oca za odgoj djece i sudjelovanje žena u ostalom društvenom životu (usp. GS 52).

Sažimajući saborsko učenje o poslanju žena, može se zaključiti da je Sabor napustio tradicionalnu teoriju *komplementarnog polariteta* i zamijenio je teorijom *reciprociteta*, uzajamnosti. To znači, Sabor priznaje razliku među spolovima ali ne upada u spolne stereotipove, tj. ne definira tu razliku pripisivanjem točno određenih uloga i *poslanja temeljenog na naravi*. Poslanje žene i poslanje muškarca ne definira se funkcionalno već se vezuju uz *osobu* a kao takvo se ne može ni od koga propisati. Sabor i nije mogao drugačije govoriti. Ukoliko je naime htio ostati vjeran načelu čitanja znakova vremena i dijaloga sa suvremenim svijetom, morao je uzeti u obzir činjenični udio žena u suvremenom društvenom životu. S druge strane, bilo kakvom stereotipizacijom uloga žena i muškaraca, stavio bi u pitanje zastupanu temeljnu jednakost bez obzira na spol.

²² DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Apostolicam actuositatem* 9.

Sabor je, dakle, uz Ivana XXIII. bio prekretnica u stavu Crkve prema ženama i njihovu poslanju. Zanimljivo je da Sabor ove izjave o ženi donosi u vrijeme dok je u Crkvi još na snazi Zakonik iz 1917. godine s njegovim posve negativnim stavovima o ženama i njihovu poslanju te se može zaključiti da u Crkvi istodobno postoje, vladaju dvije posve nepomirljive teorije s obzirom na poslanje žena. Bilo je pitanje koji će stav u pokoncilskom vremenu prevladati.

Već u *Poruci ženama* Drugog vatikanskog sabora, 8. 12. 1965. godine moć je uočiti korak natrag: poslanje žena se definira na temelju njihove uloge rađanja, tj. budući da se žene brinu za ognjšte, kolijevku, ljubav prema životu, njihov je zadatak *pomiriti muškarce sa životom*. Sabor obvezuje žene *spasiti mir u svijetu*²³. U ovoj poruci se dakle prelazi s govora o poslanju žene kao *osobe*, na govor o poslanju koji je u skladu sa ženskom *naravi* koja je ovdje definirana biološkom funkcijom rađanja. Zanimljivo je također da se u toj poruci, dok je još na snazi Zakonik iz 1917., iznosi ocjena kako je Crkva ženu »uzvisila i oslobodila i dopustila da stoljećima sjaji njezina temeljna jednakost s muškarcem u različitosti karaktera.«²⁴

Od saborskog učenja o ženama i poslanju žena, postupno se udaljavao i papa Pavao VI. U vrijeme njegova pontifikata Ujedinjeni su narodi 1975. godine proglasili *Godinu žene* što je Pavlu VI. dalo prigodu da češće progovori o ženskom pitanju. Dana 17. kolovoza 1975. on izriče pozitivni odnos Crkve prema *Godini žene* te priznaje opravdanost zahtjeva da se položaj žena u radnom i društvenom životu poboljša²⁵.

Pavao VI. uzdiže ravnopravnost spolova, ali na obzoru njegovih predodžbi stoji opet model *polariteta* sa majčinstvom kao ženskom karakteristikom. Istinska emancipacija žene prema njegovu mišljenju nije formalna ili materijalna ravnopravnost žena i muškaraca već se sastoji u priznanju onoga, što je ženi svojstveno, tj. njezina *poziva na majčinstvo*²⁶. *Dostojanstvo i poslanje* žene, osobito kršćanke, definira kao dostojanstvo i poslanje ljubljene kćeri, čiste i jake djevice, ljubljene zaručnice, prije svega kao majke, koja zaslužuje svaku čast i dostojanstvo, te konačno kao udovice, pobožne, u patnji sazrele i neumorne²⁷. Ovaj tekst je ujedno primjer kako se iz modela *polariteta* lako može upasti u model *subordinacije*: dostojanstvo žene definirano je njezinom funkcijom, ženu se defi-

²³ Usp. CONCILIUM OECUMENICUM VATICANUM II, Sollemnis exitus, Aux femmes, u: *AAS* 58 (1966), str. 13-14.

²⁴ Nav. dj., str. 13.

²⁵ Usp. PAVAO VI., Angelus, 17. 08. 1975., u: Paolo VI, *Encicliche e discorsi*, Gennaio – 1975 – Dicembre, XXVI, Edizione Paoline 1976., str. 408-409.

²⁶ Usp. PAVAO VI., Ad italicos Iuris peritos catholicos qui XXIII Conventui, eorum favente Societate habito, interfuerunt, 9. 12. 1972., u: *AAS* LXIV (1972), str. 77.

²⁷ Usp. PAVAO VI., Angelus, 17. 08. 1975., nav. dj., str. 408-409.

nira polazeći od muškarca i njemu ju se podređuje, i to ne samo faktički, već takoreći metafizički. Budući da smo navikli na ovakav govor o ženama, da bi se uvidjela njegova neobičnost, potrebno ga je iščitati na drugi način. Primjerice tako da se dostojanstvo i poslanje muškarca odredi kao dostojanstvo i poslanje koje ima kao ljubljani sin svoje majke, kao čisti i jaki djevac, kao zaručnik pun ljubavi, kao otac i konačno kao pobožni i neumorni udovac.

Pavao VI. poslanje žena ponovno temelji na ženskoj *naravi*. Kao primjer apostolskog djelovanja žena u Crkvi koje bi bilo u skladu sa *ženskom naravi* navodi religiozni i duhovni odgoj, brigu za siromašne i rubne, sudjelovanje u Katoličkoj akciji, otkrivanje i poticanje duhovnih poziva, djelatnost u društvenim i zanatskim katoličkim društvima. Mišljenja je da su žene na ovim područjima pokazale rezultate osobito ukoliko im se na tim područjima povjerala i odgovornost. Smatra ipak potrebnim upozoriti da žene svoju odgovornost imaju vršiti ne u smislu konkurentske borbe ili težnje za priznanjem već u duhu zajedničkog rada punog suradnje.²⁸

Od žena koje se angažiraju u društvu, Pavao VI. očekuje da društvenom životu daju tipično *ženski* doprinos: intuiciju, sposobnost uživljavanja, smisao za pobožnost i suosjećanje, veliku sposobnost razumijevanja i ljubavi²⁹, tj. žene imaju *zadatak pomirenja u obiteljima i društvu*, humaniziranje građanskog društva³⁰, te promicanja čudoređa³¹. Pavao VI. dakle ili navodi *posebna područja ženskog apostolata* ili traži od žena da i na drugim područjima djeluju na *ženski način*.

U apostolskom pismu *Octogesima adveniens*, 13 Pavao VI. se suprotstavlja *feminizmu teorije jednakosti* koji tumači kao feminizam koji niječe razlike između žena i muškaraca na razini *identiteta*. Na temelju nekih drugih izjava očit je njegov stav da se pravo kršćansko oslobođenje ne ograničava na *zahtjev za istim pravima*, već da kršćanski duh obvezuje i muškarce i žene da uvijek misle na svoje obveze i vlastitu odgovornost. Smatra da se takvim stavom može ostvariti suradnički odnos između žena i muškaraca u društvu i u Crkvi.³²

Ivan Pavao II. za razliku od Pavla VI. ne vidi više u majčinstvu i obitelji jedinu i vlastitu zadaću/poslanje žene. U *Laborem exercens*, 19 navodi kako su že-

²⁸ Usp. PAVAO VI., Membris Commissionis a studiis de muneribus mulieris in Societate et in Ecclesia itemque membris Consilii praepositi Anno internationali »de muliere« celebrando, 31.01.1976., u: *AAS* 68 (1976), str. 198-201.

²⁹ Usp. PAVAO VI., Ad universos homines, praesertim Christifideles, calendis ianuariis diem fovendae paci par totum terrarum orbem dicatum celebraturos, 01.01.1975., u: *AAS* 67 (1975), str. 65.

³⁰ Usp. PAVAO VI., Membris Commissionis, nav. dj., str. 198-201.

³¹ Usp. PAVAO VI., Al Convegno del C.J.F., 06. 12. 1971., u: *Encicliche e discorsi di Paolo VI*, XIII, Edizione Paoline 1973., str. 531-539.

³² Usp. PAVAO VI., Membris Commissionis, nav. dj., str. 198-201.

ne »aktivne u gotovo svim životnim područjima«, a u *Familiaris consortio*, 23 primjećuje kako je društvena i kulturalna predaja (zaboravlja crkvenu!) nastojala ženi pridržati isključivo ulogu supruge i majke i time joj priječila pristup u javne poslove, koji su općenito pridržani muškarcu. Papa je mišljenja da »jednako dostojanstvo i odgovornost muškarca i žene potpuno opravdavaju pristup žene javnim službama« (FC, 23). On traži da se ženama prizna majčinska i obiteljska uloga ali ne kao jedina uloga ili jedino poslanje žene već stoga da žene koje se žele posvetiti obitelji ne bi bile *prisiljene* raditi izvan obitelji.

Ivanu Pavlu II. je svojstveno da na *metafizičkoj razini* odnos među spolovima tumači polazeći od *osobe*, dok na *društveno-crkvenoj razini* taj isti odnos tumači polazeći od *naravi*. Tako, primjerice, na metafizičkoj razini Papa polazi od stvorenosti čovjeka, žene i muškarca, na sliku Boga koji je zajedništvo triju osoba. Antropološke posljedice su: žena i muškarac su u jednakoj mjeri *osobe*, obadvoje su stvoreni na *sliku Božju* i kao takvi su ravnopravni. Međusobna upućenost žena i muškaraca ne nastaje zbog razlike (manjkavosti) žensko-muške naravi već potrebom osobe (bez obzira na spol) da se daruje, da uđe u zajedništvo jer je čovjek-osoba stvoren na sliku Boga koji je Ljubav, tj. *odnos*. Stoga Ivan Pavao II. tumači da je ne samo *žena pomoć muškarcu* već i *muškarac pomoć ženi*, tj. upućuje na *odnos uzajamnosti*³³. Ivan Pavao II., dakle, odnos među spolovima na metafizičkoj razini definira prema načelima *jednakosti* u *različitosti*, tj. *teorijom uzajamnosti* izbjegava mogućnost bilo kakve neravnopravnosti na temelju različitosti.

Međutim, u tumačenju *poziva žene* Ivan Pavao II. se ne poziva ne *ženu-osobu* već na *žensku narav*. U skladu s tim on ili navodi posebna apostolska područja koja su u skladu sa ženskom naravi ili upućuje na sve službe u Crkvi koje dopušta Zakonik kanonskog prava ali očekuje da žene te službe obnašaju na *ženski način*³⁴. Apostolat žena koji bi bio u skladu sa *ženskom naravi*, prema Pa-

³³ O tumačenju odnosa među spolovima Ivana Pavla II. temeljenog na stvorenosti čovjeka na sliku Božju vidi: Rebeka ANIĆ, Čovjek-slika Božja u učenju Ivana Pavla II. s posebnim osvrtom na ženu-sliku Božju, u: Ratko PERIĆ (ur.), *Homo imago et amicus Dei, Miscellanea in honorem Ioannis Golub*, Romae, Pontificium Collegium Croaticum Sancti Hieronymi, 1991., str. 233-240.

³⁴ Usp. IVAN PAVAO II., *Mulieribus ex omnibus nationibus missus*, u: *AAS LXXXVII* (1995), str. 803-812; »Ipak se pristoji da im se omogućí potpuno razvijanje njihovih djelatnosti prema naravi koja im je svojstvena, bez diskriminacije i bez isključivanja iz zaposlenja za koje su sposobne, ali također tako da se ne povrijedi poštivanje njihovih obiteljskih težnji i specifične uloge koja im pripada da zajedno s muškarcem doprinose dobru društva. Prava promocija žene iziskuje da rad bude tako strukturiran da svoju promociju ne mora platiti napuštanjem svoje vlastitosti i na štetu svoje obitelji, u kojoj kao majka igra nenadomjestivu ulogu.« (IVAN PAVAO II., *Laborem exercens* 19, u: Marijan VALKOVIĆ: *Sto godina katoličkog socijalnog nauka*, nav. dj., str. 501).

pinu učenju, bi bio: da svojom *ženstvenošću* i specifičnim ženskim poslanjem pridonose razvoju mira, razumijevanja i istine u međuljudskim odnosima³⁵, karitativno djelovanje³⁶, prenošenje vjere u obitelji, društvu i Crkvi³⁷, tj. odgojno djelovanje u obitelji i školstvu.³⁸

Moguće je zaključiti da Ivan Pavao II. odnos među spolovima na metafizičkoj razini temelji na *osobi i odnosu među osobama*. Pri tumačenju poziva žena, dakle pri primjeni teorije spolova na društvenu razinu, Ivan Pavao II. se, međutim, više poziva na *narav*. Ovo upućuje da na metafizičkoj razini Ivan Pavao II. ostaje vjeran Drugom vatikanskom saboru, dok na društvenoj razini govorom o *ženskoj naravi* ostaje na crti Pavla VI., samo što odlučnije od njega zastupa pravo žena na djelovanje u javnosti.

Za razliku od nekih svojih prethodnika koji su pokret žena za emancipaciju osuđivali i odbacivali, Ivan Pavao II. u *Pismu ženama* povodom svjetske konferencije u Pekingu 1995. godine potiče žene da na putu emancipacije idu dalje jer taj put još nije dovršen. Na to nadovezuje jasnu kritiku povijesnih i suvremenih grijeha nad ženama, utvrđuje objektivni grijeh kod mnogobrojnih sinova Crkve te hvali i divi se politički aktivnim ženama, koje su se u prošlosti zauzele za prava žena nasuprot oštrim otporima.³⁹

Sažimajući analizu izjava papa i Drugog vatikanskog sabora o poslanju žena, između ostaloga moguće je istaknuti dvije činjenice:

1. Otvorenost hijerarhije za poslanje žena postoji ali je ta otvorenost spora, teška i iznuđena. Može zvučati gorko ali je činjenica: društvo je prisililo Crkvu da promijeni svoj stav prema ženama, svoje poimanje o poslanju žena. Drugi vatikanski sabor to priznaje, pape u svojim izjavama to previđaju i rezultate emancipacije (koju su uglavnom osuđivali) pripisuju Crkvi.

2. U učiteljskim tekstovima stalno se govori o poslanju *žene* a ne o poslanju *žena*. Poslanje žene se uz to veže uz *narav žene*. Narav žene se, prema tekstovima, izvodi iz biološkog određenja žene za majčinstvo. Na temelju tog određenja definiraju se psihičke i duhovne karakteristike žene te se propisuju uloge, tj. po-

³⁵ Usp. IVAN PAVAO II., »Ispira, Maria, propositi di dialogo e di riconciliazione nei responsabili della Nazione«, Angelus, 01. 01. 1995., u: *L'Osservatore Romano* (I) 2-3. 01. 1995., str. 4/5.

³⁶ Usp. IVAN PAVAO II., Gli ampi spazi di azione della donna nella Chiesa, L'Udienza generale, La catechesi dei Giovanni Paolo II, u: *L'Osservatore Romano* (I), 14. 07. 1994., str. 4; ISTI: L'eminante grandezza della maternità, L'Udienza generale, La catechesi di Giovanni Paolo II., u: *L'Osservatore Romano* (I), 21. 07. 1994., str. 4; ISTI: Le donne protagoniste di cultura, Angelus 6. 8. 1995., u: *L'Osservatore Romano* (I) 7-8. 8. 1995., str. 5.

³⁷ Usp. IVAN PAVAO II., Gli ampi spazi di azione della donna nella Chiesa, nav. dj., str. 4; Lettera del Papa Giovanni Paolo II alle Donne, u: *L'Osservatore Romano* (I) 10.-11. 07. 1995., str. 1. 5.

³⁸ Usp. IVAN PAVAO II., Favorire la partecipazione femminile all'interno della comunità ecclesiale, Angelus, 3. 9. 1995., u: *L'Osservatore Romano* (I) 4-5. 09. 1995., str. 1. 5.

³⁹ Usp. Lettera del Papa Giovanni Paolo II alle Donne, nav. dj., str. 1. 5.

slanje koje je ženama prikladno. Žena kao osoba pojavljuje se kod Ivana XXIII. i u dokumentima Drugog vatikanskog sabora. U argumentaciji o poslanju žene u pokoncilskom razdoblju ponovno se pojavljuje *narav*, premda u modificiranom obliku: ne ističu se toliko pojedina područja djelovanja koja bi bila prikladna ženskoj naravi, već se naglašava da sve djelatnosti žena ima vršiti na način koji je svojstven ženskoj naravi.

3. Izjave biskupa i biskupskih sinoda

Crkveno vodstvo nije zauzimalo stajalište o ženama i njihovu poslanju samo na razini opće Crkve već i partikularnih crkava. Uz izjave koje slijede tradiciionalno poimanje poslanja žene na temelju njezine naravi⁴⁰, postoje i pokušaji suočavanja sa činjeničnim položajem žena u Crkvi te traženja novog načina govora o ženama i njihovu poslanju. Kao primjer navodim *Zaključak* Zajedničke sinode biskupija Savezne republike Njemačke iz 1975. godine⁴¹ te izjavu njemačkih biskupa *Zu Fragen der Stellung der Frau in Kirche und Gesellschaft* iz 1981. godine⁴². U tim se dokumentima navode područja na kojima žene apostolski djeluju, analizira se odnos prema ženama koje djeluju u crkvenim službama, zauzima se stav prema vladajućim teorijama spolova i njihovim posljedicama, te se predlažu konkretni planovi što treba poduzeti da bi se povećalo sudjelovanja žena u apostolatu Crkve. Izdvajam samo neke naglaske:

- Crkva je u svom učenju uvijek priznavala *isto dostojanstvo* muškarca i žene ali to u *praksi nije uvijek provodila* tako da su i danas u Crkvi prisutne prevladane i Evandjelju protivne predodžbe o biti i ulozi žene⁴³. Stoga žene u crkvenim službama u kojima djeluju nailaze na mnogostruke predrasude i različite oblike nepovjerenja – čak i od žena. Često nisu priznate, jednostavno jer su žene. Često im nisu povjereni odgovorni poslovi

⁴⁰ Primjerice: biskup Franz Rudolf Bornewasser, *Ansprache bei der Lichtmeß-Feierstunde der Frauen und Mütter im Dom zu Trier*, 03. 02. 1935.; biskup Joseph Höffner, *Die Familie als Lebensgemeinschaft der Eltern mit ihren Kindern*, Teil III, 10. 12. 1965.; biskup Anton Hofmann, *Hirtenwort zum Ehesonntag*, 19. 01. 1969. Vidi u: Wolfgang BEINERT, *Frauenbefreiung und Kirche, Darstellung, Analyse, Dokumentation*, Regensburg, Verlag Friedrich Pustet, 1987., str. 201-205.

⁴¹ GEMEINSAME SYNODE DER BISTÜMER IN DER BUNDESREPUBLIK DEUTSCHLAND, *Beschluß: Die pastoralen Dienste in der Gemeinde*. Dokument objavljen u: Wolfgang BEINERT, *Frauenbefreiung und Kirche*, nav. dj., str. 205-208.

⁴² DIE DEUTSCHEN BISCHÖFE, *Zu Fragen der Stellung der Frau in Kirche und Gesellschaft*, 21. 09. 1981. Dokument objavljen u: Wolfgang BEINERT, *Frauenbefreiung und Kirche*, nav. dj., str. 211-230

⁴³ Usp. GEMEINSAME SYNODE DER BISTÜMER IN DER BUNDESREPUBLIK DEUTSCHLAND, *Beschluß*, nav. dj., str. 206.

tako da u pravilu ostaju ovisne o muškarcima⁴⁴. Prevladane predožbe o ženama potrebno je preraditi kroz katehezu, propovijed, poduku odraslih, tj. trajnom izgradnjom svijesti jer se promjene u crkvenoj praksi s obzirom na žene ne mogu provesti samo dekretima već treba shvatiti i prihvatiti njihov smisao.⁴⁵

- Žena svoje osobno dostojanstvo može ispuniti ne samo u braku i majčinstvu, već i kao neudata, kao zaposlena žena, u političkom djelovanju, usred svjetske svakodnevice ili u tišini nekog reda. U povijesti Crkve i teologije ova činjenica ženama nije uvijek bila u potpunosti priznata.⁴⁶
- Budući da se *osobnost muškarca* ne identificira s njegovim ulogama već ih nadilazi, isto tako i *osobnost žene* nadilazi sve uloge koje žena obnaša. Jednostrana tipizacija muških i ženskih vlastitosti danas je problematična. Mnoge žene a i muškarci, smatraju takvo poimanje kao ograničenje, smanjivanje njihovih osobnih darova. To ne znači da ne postoje razlike između žena i muškaraca ili da su uvjetovane samo kulturom. Prema kršćanskoj antropologiji tijelo i duša su najuže međusobno povezani. Biti-žena i biti-muškarac jesu cjelovite tjelesno-duševne stvarnosti. Iz tih različitosti ipak ne smije biti izvedena nikakva neravnopravnost osoba.⁴⁷
- Odgovornost za život i za humane uvjete života jedan je od bitnih poziva žene ali također i muškarca. Oboje, muškarac i žena, imaju služiti životu. Nijekanje službe života, tj. emancipacija žene na štetu djece ili emancipacija muškarca od njegove obitelji, bio bi gubitak njihove istinske ljudskosti.⁴⁸
- Razvoj industrijskog društva doveo je do razdvajanja kućno-obiteljskog i poslovno-javnog života. Time su žene često bile ograničene na obiteljske zadaće ili su bile prisiljene živjeti dvostruku ulogu majke i zaposlene žene. I muškarci su ovim razvojem bili otuđeni od važne strane njihove ljudskosti, jer su zahtjevima svoga zanimanja bili izolirani od obiteljskih zadaća. Treba iznaći nove, fleksibilne podjele zadaća u obitelji, zanimanju, društvu i Crkvi što će iziskivati puno strpljenja, međusobnog razumijevanja, izdržljivosti i odvažnosti. I muškarci i žene pri planiranju života trebaju uzeti u obzir kako poslovne planove tako i obiteljsku odgovornost⁴⁹.

⁴⁴ Usp. DIE DEUTSCHEN BISCHÖFE, Zu Fragen der Stellung der Frau in Kirche und Gesellschaft, nav. dj., str. 211. 224.

⁴⁵ Usp. GEMEINSAME SYNODE DER BISTÜMER IN DER BUNDESREPUBLIK DEUTSCHLAND, Beschluß, nav. dj., str. 206.

⁴⁶ Usp. DIE DEUTSCHEN BISCHÖFE, Zu Fragen der Stellung der Frau in Kirche und Gesellschaft, nav. dj., str. 215.

⁴⁷ Usp. nav. dj., str. 215-216.

⁴⁸ Usp. nav. dj., str. 218.

⁴⁹ Usp. nav. dj., str. 219.

- Svaka promjena u samorazumijevanju žena dovodi u pitanje i samorazumijevanje muškaraca. Muškarci stoga imaju spoznati svoju vlastitu situaciju i problematiku te otkriti nove načine partnerskog odnosa sa ženama.⁵⁰
- Svećenici i crkveno vodstvo trebaju se otvoriti za partnersku suradnju sa ženama i djelotvorno je poticati⁵¹. Pri podjeli liturgijskih služba (lektorske, pomoćnice pri podjeli pričesti), pri dodjeljivanju počasnih ili trajnih služba u zajednici, pri imenovanju u župska pastoralna vijeća i ponudi izobrazbe, treba voditi računa o zastupljenosti žena⁵².
- Pri planiranju radnih mjesta i pri zapošljavanju ženama treba biti otvoren pristup u vodeće službe na svim područjima⁵³.
- Pohvalan je rad ženskih skupina, udruženja i pastora žena. U svim dijecezama postoje tijela za dušobrižništvo žena dok je za izvandijecezanska pitanja i zadaće ustanovljeno žensko dušobrižništvo Njemačke biskupske konferencije. Ta ustanova pokazuje pozitivne rezultate.⁵⁴
- S promijenjenom situacijom žena u društvu i Crkvi trebaju se suočiti i ženski redovi te ju premisliti u odnosu na svoju vlastitu situaciju. Oni trebaju biti »stanice kršćanske obnove« i u odnosu na žene u Crkvi.⁵⁵
- Žene su u politici još uvijek manjina te nailaze na nepovjerenje, predrasude i nesolidarnost ne samo muškaraca već često još više samih žena. Biskupi stoga zahvaljuju kršćanskim političarkama i svim drugim ženama koje se svojim političkim djelovanjem zalažu za zajedničko dobro, te potiču katoličke ženske udruge i skupine da osobitu pozornost posvete izgradnji političke svijesti njihovih članica.⁵⁶
- Biskupi se obvezuju da će se zauzimati da žene budu pripuštene svim službama, koje su teološki moguće, pastoralno smislene, primjerene i nužne. U tom smislu su na poticaj Zajedničke sinode uputili pismenu molbu na nadležnu rimsku kongregaciju za reformu crkvenog prava s ciljem da žene u budućnosti budu ravnopravno pripuštene svim službama zajedničkog svećeništva svih vjernika.⁵⁷

⁵⁰ Usp. nav. dj., str. 223.

⁵¹ Usp. GEMEINSAME SYNODE DER BISTÜMER IN DER BUNDESREPUBLIK DEUTSCHLAND, Beschluß, u: nav. dj., str. 206.

⁵² Usp. nav. dj., str. 206.

⁵³ Usp. nav. dj., str. 206.

⁵⁴ Usp. DIE DEUTSCHEN BISCHÖFE, Zu Fragen der Stellung der Frau in Kirche und Gesellschaft, nav. dj., str. 225.

⁵⁵ Usp. nav. dj., str. 225-226.

⁵⁶ Usp. nav. dj., str. 229-230.

⁵⁷ Usp. nav. dj., str. 222-223.

Iz ovih izjava je očito da se nastoji prevladati spolne stereotipove i na njima građene muško-ženske uloge, dotično određivanje *ženskog poslanja*. Polazište je *osoba* koja ima određene sposobnosti, darove, određenu stručnost i koja se kao takva može i treba angažirati u crkvenoj zajednici. Spolne razlike, premda postoje, pri tom ne igraju nikakvu ulogu, osobito se isključuju kao mogućnost ograničavanja osobnih sposobnosti.

4. Crkva u Hrvatskoj

Kako izgleda otvorenost Crkve u Hrvatskoj s obzirom na poslanje žena? Na temelju pisanja o ženama u monografijama hrvatskih autora i katoličkih časopisa tijekom 20. stoljeća, otvorenost naše Crkve mogla bi se sažeti u sljedeće:

1. Dostojanstvo i poslanje žene u Crkvi u Hrvatskoj gotovo je istovjetno s prethodno analiziranim učenjem papa. To znači da početkom stoljeća i u Crkvi u Hrvatskoj vlada teza o *subordinaciji* žene: premda je slika Božja jednako kao i muškarac, žena je o njemu posve ovisna i njemu podložna. Područje njezina apostolata je u kući. Apostolski djeluje ukoliko djecu kršćanski odgaja i utječe na muža. Izvan kuće žena može apostolski djelovati svjedočanstvom života ali ne i propovijedanjem. Zauzima se stav protiv ženskog prava glasa i zaposlenja žena. Obrazovanje se podređuje odgoju žena, osobito odgoju za majčinstvo. Sve se te djelatnosti tumače *ženskom naravi*. Nakon prvog svjetskog rata dopušta se i mogućnost političkog angažiranja žena, ali samo na području socijalnog zakonodavstva, jer je u skladu sa *ženskom naravi*. Slično je i sa zaposlenjem žena: žene trebaju raditi samo u onim djelatnostima koje su u skladu sa *ženskom naravi*⁵⁸.

Suvremene teorije o poslanju žena u Hrvatskoj ostale su na razini *polariteta*: između žena i muškaraca postoje biološke, psihološke i duhovne razlike koje su temelj različitih uloga i različite duhovnosti. Ukoliko žene u društvu i prihvaćaju tzv. »muške poslove«, trebaju ih obavljati na svoj ženski način, kako se ne bi udaljile od *ženske naravi*. Teoriju polariteta nastoji se i teološki opravdati. Tako se, primjerice, polazi od stvorenosti čovjeka na sliku Boga koji je Trojstvo te se time tumači *ravnopravnost* u *različitosti* žena i muškaraca. Slika Božja se promatra kao *izvor ravnopravnosti* žena i muškaraca jer su oboje, kao slika Božja, *jednako čovjek, jednako osobe*⁵⁹. Budući da su stvoreni na *sliku Trojstvenog*

⁵⁸ O teorijama spolova i njihovim posljedicama za žene u Crkvi u Hrvatskoj opširnije: Jadranka Sr. Rebecka ANIĆ, *Die Frauen in der Kirche Kroatiens im 20. Jahrhundert*, Diss., Kath.-Theol. Fakultät Univ. Wien, 2001., str. 44-81; 166-265; 440-489; 494-503.

⁵⁹ »Biti muškarac nije nimalo savršenije nego biti žena, ali ni biti žena nije ni uzvišeniji ni vredniji nego biti muškarac. Oni su jednaki, oni su jednako čovjek, oni su zajedno slika Božja.« Ženstvenost žene. Iz knjige dr. Tomislava Ivančića *Liječiti brak i obitelj* u izdanju biblioteke: Pet minuta za tebe, u: *Kana* 6 (1995) 279, str. 33; Vidi također Renata MATIĆ, *Za jednako-*

Boga, razlikom osoba u Bogu tumači se razlika žena i muškaraca: kao što su definirane i nepromjenjive *uloge* osoba u Bogu, tako su *definirane* i *nepromjenjive uloge* žene, dotično muškarca, *ženskost* i *muškost*⁶⁰. Da bi uspostavili skladan odnos, žene i muškarci trebaju do savršenstva razviti svoju *ženskost*, dotično *muškost* jer tek tako mogu tvoriti u potpunosti *sliku Božju* koja je *čovjek – muškarac i žena*.⁶¹ Žene svoju žensku osobnost mogu izgraditi ukoliko u sebi spoznaju »vječno žensko«.⁶²

Kao ženske vlastitosti navode se: nježnost, toplina, usmjerenost na osobu, požrtvovnost, smisao za cjelinu, intuicija i pronicavost, osjetljivost za sve što se razvija i raste, tankočutnost za ćudoredno dobro, naklonost redu, ljepoti i skladu.⁶³ Na temelju ovih vlastitosti, ženu se definira kao: »tajnovito biće, biće srca«, pripravnu da trpi, da se založi⁶⁴; žena je u svojoj najdubljoj odrednici stvorena za drugoga, za sebedarje jer tek darujući svoj život drugima, sama živi⁶⁵; žena je suputnica i pomoćnica muškarcu u svim zadaćama koje stoje pred njim.⁶⁶ Opisuje se i što bi to bila *ženstvena žena*. To bi bila žena koja je diskretna, nježna, zabrinuta za ljude oko sebe; koja ima vremena za starce; koja okuplja i rađa djecu; koja nikad nije dorečena, koja vjeruje, nada se i prašta; koja sve poduzima kako bi drugoga obranila; koja štiti sirote, pomaže neuke i siromašne; koja se odijeva diskretno; koja je ljubomorna na svoju intimu; koja mnogo moli i mnogo radi, uči i šuti. Za takvu ženu se kaže da »je muževljeva čežnja i (...) blagoslov domovine«⁶⁷.

Na temelju vlastitosti koje se pripisuju ženi, određuje se i njezin poziv/uloga. Tako se, primjerice, poziv/uloga žena definira: žena je majka, čuvarica

vrijednost žene, u: *Glas koncila* XXXIII (1994) 34 (1054), str. 11; Marija PEHAR, *Hvala ti, Edith*, Rubrika: Žena u Crkvi i društvu, u: *Kana* 3 (1991) 234, str. 33; Mirko MIHALJ, *Žena za buduća vremena*, u: *Glas koncila* XXXIV (1995) 5 (1077), str. 8.

⁶⁰ »Kao što Otac i Sin ne mogu zamijeniti svoje uloge, Sin ne može postati Otac, a ni Otac Sin, tako ni žena ne može postati muškarac, ni muškarac žena. (...) Nije na nama da od muškarca pokušavamo napraviti dobru ženu, ni od žene umjetnog muškarca, nego dopustiti da se svatko u svome što bolje razvija.« Ženstvenost žene, nav. dj., str. 33.

⁶¹ Usp. nav. dj., str. 33.

⁶² Usp. nav. dj., str. 33. Marija PEHAR, *Hvala ti, Edith*, nav. dj., str. 33; Usp. također Dubravka J. ROCA, *Žena i rađanje*, Na izvorima ženstva, Rubrika: Žena u Crkvi i društvu, u: *Kana* 9 (1992) 248, str. 30.

⁶³ Usp. *Zašto neprijateljstvo prema ženi? Iz propovijedi kardinala Franje Kuharića*, u: *Glas koncila* XXXI (1992) 52 (968), str. 5; Pastoral očeva i majki, Pastoralni dani zagrebačke nadbiskupije, u: *Glas koncila* XXXII (1993) 25 (993), str. 5; Mirko MIHALJ, *Žena za buduća vremena*, u: *Glas koncila* XXXIV (1995) 5 (1077), str. 8.

⁶⁴ Usp. *Zašto neprijateljstvo prema ženi?*, nav. dj., str. 5.

⁶⁵ Usp. Mirko MIHALJ, *Žena za buduća vremena*, nav. dj., str. 8.

⁶⁶ Usp. Marija PEHAR, *Hvala ti, Edith*, nav. dj., str. 34.

⁶⁷ Ženstvenost žene, nav. dj. str. 33.

života i povijesti⁶⁸; žena je utjeha, hrabrost i u Crkvi i u svijetu; na njoj počiva budućnost naroda i svijeta⁶⁹; žene su na poseban način kadre biti graditeljice pomirenja u obiteljima i u društvu⁷⁰; zvanje je žene biti melem svakom srcu⁷¹; žena će u budućnosti igrati odlučnu ulogu da društvo koje se negostoljubivo odnosi prema siromašnima i slabima postane dom pun ljubavi za sve⁷²; u svijetu muškaraca koji misle na industriju i tehniku, na produktivnost i prodaju, na silu i konkurenciju, žena je nenadomjestiva svojom tajanstvenom ljudskošću, osjećajem za male, jednostavne stvari, nježnim ponašanjem prema slabima, sposobnošću uživljanja⁷³; žena je pozvana na duhovno majčinstvo⁷⁴.

2. Drugi vatikanski sabor u Crkvi u Hrvatskoj s obzirom na žene nije naišao na veći odjek. Saborskom učenju o ženama nije posvećena posebna pozornost često uz oprydanje da Sabor nije govorio posebno o ženama već o čovjeku, ženi i muškarcu. Čak se susreće i žaljenje što Sabor nije progovorio o *posebnosti žena*⁷⁵. Moguće je zaključiti: da je Sabor progovorio o *ženskoj naravi* i *posebnosti ženskog poslanja na temelju naravi*, možda bi saborski govor o ženi u Hrvatskoj naišao na veći odjek. Saborski govor o *ženi osobi* nije shvaćen kao izazov za preispitivanje vlastitih teorija spolova već kao negacija potrebe isticanja ženskog pitanja.

Zaključak

Crkveno se učiteljstvo dakle koleba između govora o poslanju žene temeljenom na osobi i poslanju temeljenom na *naravi*. Narav se želi predstaviti i predstavlja kao okosnicu nedodirljivu i nepromjenjivu povijesnim, društvenim ili crkvenim događanjima. Međutim, sam način na koji se argumentira pojmom *naravi*, pokazuje da se narav proizvoljno tumači. Tako je, primjerice, *ženska narav* u govorima papa početkom stojeća bila prikladna samo za poslanje žene u kući dok su se javni poslovi ili izravno propovijedanje žena navodno protivili ženskoj naravi. Kad se nije moglo spriječiti da žene prodru u društveni život, do-

⁶⁸ Usp. Maša, Dijete je dar. Žena-majka – čuvarica života i povijesti, u: *Veritas* 11 (1995) 34 (378), str. 13.

⁶⁹ Usp. Celestin TOMIĆ, Čas žene, u: *Veritas* 7-8 (1995) 34 (375), str. 23.

⁷⁰ Usp. Danica BABIĆ/Mira VRBANOVIĆ, Vrijeme žene, Rubrika: Marija i Marta, u: *Kana* 1 (1995) 274, str. 30; Marija PEHAR, Politika i ljubav ili: slušaj svoga srca zov, Rubrika: Žena u Crkvi i društvu, u: *Kana* 4 (1991) 235, str. 30.

⁷¹ Usp. Marija PEHAR, Politika i ljubav ili: slušaj svoga srca zov, nav. dj., str. 30.

⁷² Usp. Phil BOSMANS, Više nego ikad. Rubrika: *Marta i Marija*, u: *Kana* 1 (1992) 241, str. 43.

⁷³ Usp. nav. dj., str. 43.

⁷⁴ Usp. Dubravka J. ROCA, Žena i rađanje, Na izvorima ženstva, Rubrika: Žena u Crkvi i društvu, u: *Kana* 9 (1992) 248, str. 30.

⁷⁵ O utjecajima II. vatikanskog sabora na položaj žena u Hrvatskoj vidi: Jadranka Sr. Rebeka ANIĆ, *Die Frauen in der Kirche Kroatiens im 20. Jahrhundert*, nav. dj., str. 371-377.

pustilo se da su neke od javnih djelatnosti u skladu sa ženskom naravi. Kad se više nije moglo spriječiti da žene preuzmu sve poslove, dopušta se mogućnost da djeluju na svim područjima, ali da to čine na *ženski način*. Suvremeni stav Crkve prema poslanju žena, ukoliko se temelji na Zakoniku kanonskog prava iz 1983. godine i učenju papa, mogao bi se stoga definirati na način: žene mogu obnašati sve službe osim onih koje su pridržane klericima (Zakonik), ali to trebaju obavljati na *ženski način* (crkveno učiteljstvo).

Govor o *naravi* omogućava govor o ženi kao arhetipu koji postoji izvan vremena i prostora, koji je odrediv i predvidljiv, na kojemu se mogu temeljiti uloge i društveni poredak te je pogodan za stvaranje i očuvanje sigurnih i postojećih struktura. Taj govor potencira razliku između žena i muškaraca, uvjetuje međutim slijepoću na razlike među samim ženama, na njihove konkretne životne situacije i iskustva. Osim toga, poslanje žena temeljeno na naravi omogućava jednu utopijsku viziju spasenja svijeta po ženama. Naime, u Crkvi se rado govori o ugroženosti civilizacije kao posljedice »muškog« načina razmišljanja i djelovanja te se od žena očekuje spasenje. Ne primjećuje se, međutim, da se ponavlja ista pogreška samo na drugi način. Ako je naime ugroženost civilizacije posljedica djelovanja »prepolovljenog muškarca«, sada se spasenje očekuje od »prepolovljenih žena«. Da se uistinu radi o utopiji pokazuje i činjenica da se ne stvara nikakav plan prema kojemu bi žene to spasenje mogle odjelotvoriti. Od žena se, naime, i dalje očekuje samo da u svjetski poredak unesu ljubav, toplinu itd. Zaboravlja se da su žene to i do sada činile, ali očito bez uspjeha⁷⁶.

Govor o osobi i poslanju osobe ne znači nijekanje razlika žena i muškaraca na razini identiteta, već izbjegavanje da se odredi sadržaj te razlike, dotično da se razlike društveno propisanim ulogama institucionaliziraju. Takav je pristup koristan i ženama i muškarcima jer se i jedne i druge oslobađa od obveze življenja uloge, dotično daje im mogućnost da kreativno žive svoju *osobnost žene* ili *muškarca*. Osim toga, ukoliko se ne govori o *naravi* već o *osobi*, ne može se govoriti o poslanju *žene*, već poslanju *žena*, što znači da se otvaraju oči za različitost karaktera, osobnih darova, društvenih, kulturnih i crkvenih situacija. Govor o osobi i poslanju osobe upućuje na dinamiku koja se događa između Boga koji šalje, osobe koju šalje i svijeta u koji Bog dotičnu osobu šalje, upućuje na stvaralaštvo na koje Bog poziva kako bi ljudsku povijest pretvorio u povijest spasenja.

Nama u Crkvi u Hrvatskoj ostaje da razmotrimo zašto u tumačenju žena i njihova poslanja (a posljedično i muškaraca i njihova poslanja) ostajemo toliko vezani uz teoriju komplementarnosti koju postupno napušta i crkveno učiteljstvo. Osobito je važno uočiti koje pastoralne posljedice ta teorija ima, bilo da se

⁷⁶ Na utopijski karakter ovakvog poimanja upućuje u svojoj pastoralnoj teologiji prof. Paul M. ZULEHNER, *Pastoraltheologie, Futurologie*, Düsseldorf, Patmos Verlag, 1990., str. 199-200.

radi o ženama kao nositeljicama poslanja, bilo kao onima kojima se Crkva svojim porukama obraća. I to ne samo u smislu prihvatljivosti takvog govora suvremenoj ženi, već u smislu prepoznavanja različitih životnih situacija u kojima se žene nalaze. *Žena* u našoj Crkvi treba dobiti lice zbiljskih *žena*.

Summary

OPENNESS OF THE CHURCH TOWARDS THE MISSION OF WOMEN

Openness of the Church towards the mission of women is analysed in the article on the basis of Canon Law – 1917 & 1983; encyclicals; apostolic letters and speeches by Popes in the 20th Century; documents from the Second Vatican Council; statements by some bishops and from various synods; as well as articles relating to the mission of women in the Catholic press in Croatia.

The analysis of the perception of women and their missions in keeping with CIC/1917, CIC/1983 indicates a slow, incomplete and socially demanded opening of the Church towards the mission of women.

In teachings prior to the Second Vatican Council the mission of women was founded on the nature of women derived from the biological determinant of women for motherhood. The mission of women founded on the woman – person emerges with Pope John XXIII and in the documents of the Second Vatican Council. During the post-council period, once again nature takes over in debates about the mission of women even though in a somewhat modified form: there is not emphasis on the area of activities appropriate to the nature of women but instead accentuating that women can conduct all activities in a manner that is specific to their nature.

The leadership of the Church did not support that attitude about women and their mission only at the level of the general Church but also at the level of particular Churches. The article notes examples in Germany and the Church in Croatia. While on the one hand the Church in Germany deals with the facts of the position of women in society and the church and is seeking new, modern methods of speaking about women and their mission in the Church in Croatia continues to traditionally interpret the mission of women based on their nature and in keeping with the principle of complementarity.

In conclusion the article points out that a contemporary attitude by the Church towards the mission of women – based on Canon Law, 1983 and the teachings of the Popes, could be defined as: women can conduct all ministries except those reserved for the clergy (Canon Law), but they need to do this in a womanly manner (Church teaching). The article also presents the thesis that Church teaching finds it hard to abandon the definition of the mission of women based on their nature because of the security that model offers to family-social structures. The author believes it is necessary to undergo an analysis of the consequences that the mission of women has for the Church in Croatia, which is ruled by the principle of complementarity.

Key words: woman, female nature, Canon Law, Popes, Second Vatican Council.